

DOI 10.31909/26168774.2019-(43)-16
УДК [94 (47) + 94 (478)] «1914/1918»

Іван ТАТАРИНОВ*

БЕССАРАБСЬКА ГУБЕРНІЯ У ВІЙСЬКОВО-СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ РОСІЇ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто питання розробки Російським Генеральним штабом планів стратегічного розгортання військ на передодні Першої світової війни. В цей час Румунія (поряд з Німеччиною та Австро-Угорщиною) була головним потенційним ворогом для Російської імперії. Відповідно до цих міркувань російський генштаб розробив плани військових кампаній. Кожному з прифронтових районів Росії відводилась особлива роль у стратегічному розгортанні. Одним з них була Бессарабська губернія. Близькість до румунського кордону та наявність виходу до моря зумовили певні особливості зосередження військових формувань на цій території в порівнянні з іншими губерніями імперії. 26 червня 1910 р. російський імператор підписав «Завдання командуючим військами на випадок війни з державами Троїстого союзу», складені відповідно до мобілізаційного розкладу 1910 р. За цим документом в Бессарабії розміщувалась 7-а армія, що формувалася з військ Одеського військового округу. Її завдання було прикриття лівого флангу російських військ на західному кордоні, оборона бессарабського кордону, протидія гіпотетичній агресії Румунії та захист узбережжя Чорного моря. Порівняно з іншими арміями, які розгортались уздовж західного кордону, 7-а армія в Бессарабії була найменш чисельною. Це пояснюється тим, що в планах російського генштабу їй відводилась другорядна роль. Крім того, російський генералітет справедливо розглядав румунську армію як значно слабішу за австро-угорську і, тим паче, німецьку. Подальша розробка планів війни (в 1912 та 1913 рр.) децю змінювала загальну дислокацію та розподілення російських сил уздовж західного кордону імперії. При цьому, роль 7-ї армії залишалася незмінною.

Ключові слова: Генеральний штаб; Бессарабська губернія, Одеський військовий округ, Румунське королівство, мобілізаційний план.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX ст. територія Бессарабії, яка на той час входила до складу Російської імперії, стала об'єктом зовнішньополітичних домагань Румунського королівства. Причиною тому було переважаєння на цих землях молдавського населення, котре румуни вважали частиною свого етносу. Погіршувала ситуацію підтримка з боку Росії слов'янських країн Балканського півострова, з якими Румунія перебувала в постійному протистоянні. Зазначені фактори сприяли напруженню відносин між офіційним Бухарестом та Петербургом напередодні Першої світової війни. Такий стан речей підштовхував румунів до зближення з супротивниками Російської імперії.

Метою даної статті є висвітлення місця Бессарабської губернії у військово-стратегічному плануванні Росії напередодні Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що з 1883 р. Румунське королівство було пов'язане з Троїстим союзом (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) таємною політичною та військовою конвенціями, дія яких подовжувались у 1892, 1896, 1902 рр. і, востаннє, 5 лютого 1913 р.¹ На противагу, в 1907 р. було завершено формування

* Татаринів І. – кандидат історичних наук, старший викладач, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна; e-mail: tatarinoffivanevgen@gmail.com

¹ Могилевич А.А. (1940). *На путях к мировой войне 1914-1918 гг.* Москва: ОГИЗ: Государственное издательство политической литературы. 260 с.

головного опонента Троїстого союзу – Антанти. Її членами стали Росія, Франція та Велика Британія. Таким чином, в Європі склалися головні передумови для війни.

Ці факти змушували Російську імперію визнати Румунію (поряд з Німеччиною та Австро-Угорщиною) головним потенційним ворогом в майбутній війні. Відповідно до цих міркувань російський генштаб розробив плани військових кампаній. Кожному з прифронтових районів Росії відводилась особлива роль у стратегічному розгортанні. Одним з них була Бессарабська губернія. Близькість до румунського кордону та наявність виходу до моря зумовили певні особливості зосередження військових формувань на цій території в порівнянні з іншими губерніями імперії.

Розробка російським Генеральним штабом стратегії ведення бойових дій напередодні Першої світової війни й досі викликає особливий інтерес у науковців. Одними з перших дослідників окресленої проблеми стали безпосередні учасники Першої світової війни, котрі перебували на штабних посадах, а саме: А.М. Зайончковський², М.М. Головін³, Ю.Н. Данилов⁴, А.А. Свечин⁵, А.К. Коленковський⁶. Частина студій сучасних вітчизняних істориків, присвячених Першій світовій війні, також торкаються стратегічного розгортання військ на прикордонних територіях⁷.

Дослідження вищезазначених авторів зводяться до детального опису процесу підготовки Росії до війни, пошуку причини успіхів та невдач російської армії. Значно меншої уваги приділено вивченню регіонального аспекту. Практично немає робіт, які б стосувалися ролі Бессарабської губернії у стратегічному розгортанні російських військ напередодні війни 1914-1918 рр. Це актуалізує необхідність чіткого розуміння місця та ролі окремих територій Російської імперії в контексті Першої світової війни. З огляду на це головною метою статті є визначити місце Бессарабії в військових планах Російської імперії напередодні Першої світової війни.

Після поразки в російсько-японській війні 1904-1905 рр. російський Генеральний штаб почав активно розробляти плани ведення війни на європейській арені. При цьому цікаво, що це були не лише оборонні плани: військові стратеги, спираючись на дані розвідки, передбачали можливість військових дій на території європейських країн.

Головну небезпеку для південних губерній імперії (в тому числі Бессарабської), на думку генштабу, слід було очікувати від Румунського королівства. Вздовж кордону з Росією, впритул до Бессарабії, прогнозувалося розміщення більшої частини румунської армії (8 піхотних та 1 кавалерійська дивізії). Передбачалося, що ці сили можуть нанести удар у напрямку Вапнярка – Жмеринка, з метою виходу в тил російським військам; або наступ на Бендери – Кишинів, з метою захоплення Бессарабії⁸. Очікувалося, що румунські війська зможуть здійснити один з наведених варіантів на 15-й день початку бойових дій⁹.

З урахуванням наявних перспектив, російське командування, починаючи з 1909 р., розробляло стратегію дій на південному відрізку західного кордону в рамках загального військово-стратегічного планування. 26 червня 1910 р. російський імператор підписав

² Зайончковский А.М. (1926). *Подготовка России к Мировой войне*. Москва: Государственное военное издательство. С. 1-440.

³ Головин Н.Н. (1936). *Из истории кампании 1914 года на Русском фронте. План войны*. Париж: Изд. Главного правления зарубежного союза русских военных инвалидов. С. 1-294.

⁴ Данилов Ю.Н. (1924). *Россия в Мировой войне 1914-1915 гг.* Берлин: Слово. С. 1-399.

⁵ Свечин А.А. «А» или «Г», *Военное дело*. № 25 (1918). С. 10-15.

⁶ Коленковский А.К. (1940). *Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г.* Москва: Воениздат НКО СССР. С. 1-368.

⁷ Волковинський В.М. «Бойові дії на Українських землях у роки Першої світової війни» *Український історичний журнал*. № 4 (2004). С. 38-56; Дем'янюк О.Й. «Волинська губернія у всеросійських військово-підготовчих процесах напередодні Першої світової війни» *Військово-науковий вісник*. № 21 (2014). С. 15-26; Науменко А. «Воєнна гра старших військових начальників у Києві – первісна модель бойових дій на Південно-західному фронті у 1914 р.» *Воєнна історія середньої Наддніпряниці. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції*. Київ. С. 295-301.

⁸ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне*. С. 192.

⁹ Там само. 197.

«Завдання командуючим військами на випадок війни з державами Троїстого союзу», складені відповідно до мобілізаційного розкладу 1910 р., котрий отримав назву «№19». Цей документ вступив в дію 1 вересня 1910 р. Враховуюче зазначене, на західному кордоні імперії для протидії Німеччині та Австро-Угорщині було розгорнуто п'ять армій (1-а, 2-а, 3-я, 4-а, 5-а). З півночі їх прикривала 6-а армія, з півдня – 7-а¹⁰.

Безпосередньо на території Бессарабської губернії потрібно було розташувати 7-у армію, яка повинна була прикривати південну групу 3-ї армії та не допустити проникнення в регіон румунських військ. Досягнення цієї мети було можливим шляхом здійснення самостійних операцій проти румунських військ або методом перекидання головних сил армії в район дислокації південної групи 3-ї армії. Подібне переміщення планувалось реалізувати й на випадок нейтралітету Румунії¹¹.

В 1912 р. Генеральним штабом Російської імператорської армії було допрацьовано проект 1910 р. з урахуванням союзницьких конвенцій з Францією. Командуванням було підготовлено два нових плани ведення війни проти Троїстого союзу. План «А» передбачав розвиток подій на випадок, якщо на початку бойових дій Німеччина направить свої головні сили проти союзниці Росії – Франції. План «Г» був розроблений на випадок направлення головних сил Німеччини безпосередньо проти Росії¹². Розгортання збройних сил планувалось проводити, як і раніше, за мобілізаційним розкладом «№ 19».

В обох планах завдання флангових армій залишалися незмінним: 6-а забезпечувала охорону столиці Російської імперії та вела спостереження за Балтійським узбережжям; 7-а мала прикривати лівий фланг 3-ї армії з боку Румунії, а також спостерігати за Чорноморським узбережжям, при необхідності сприяючи флоту в обороні¹³.

Нагадаємо, що до складу фронтів 7-а армія (як і 6-а) не входила, тому мала назву «окремої» або «обсерваційної». Її розгортання мало відбуватися за рахунок підрозділів, розквартированих в Одеському військовому окрузі, до якого, наряду з Катеринославською, Таврійською та Херсонською губерніями, входила і Бессарабська (за виключенням Хотинського повіту, який входив до Київського військового округу з 1869 р.). Для виконання поставлених завдань до 7-ї армії повинні були увійти VIII-й армійський корпус (14-а, 15-а піхотні дивізії), 62-а, 63-а, 64-а і 71-а піхотні дивізії, 8-а кавалерійська дивізія, Кримський кінний полк та 7-ий Донський козачий полк, а також гарнізони фортець Очаків і Севастополь. Всього 6 піхотних (96 батальйонів) та 1,5 кавалерійські дивізії (52 ескадронів та сотень), 324 гармати, 200 кулеметів, 53 інженерні роти, 3,5 фортечних артилерійські батареї, 8 кінних і 15 піших сотень прикордонної варти. Розташування головних сил армії передбачалось в Бессарабській губернії (в районі міста Бендери)¹⁴.

Порівняно з іншими арміями, які передбачалось розгорнути вздовж західного кордону, 7-а армія в Бессарабії була найменш чисельною. Це пояснюється тим, що в планах російського генштабу їй відводилась другорядна роль. Крім того, російський генералітет справедливо розглядав румунську армію як значно слабшу за австро-угорську і, тим паче, німецьку. Наприклад, у складі 3-ї армії, яка мала нанести головний удар по австро-угорським військам, знаходилися 21 піхотна, 9 кавалерійських дивізій та 2 стрілецькі бригади¹⁵. Хоча при цьому, за планами на 10-й день мобілізації чисельність 7-ї армії збільшувалась до 3 дивізій, на 15-й – до 5, на 20-й – вже до 6 дивізій. Таким чином, мобілізацію своїх сил зазначена армія повинна була закінчити значно раніше за інші, яким на це відводилось до 40 днів¹⁶.

¹⁰ Головин Н.Н. *Из истории кампании 1914 года на Русском фронте. План войны.* С. 24.

¹¹ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне.* С. 222.

¹² Коленковский А.К. *Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г.* С. 62.

¹³ Ростунов И.И. (1976). *Русский фронт Первой мировой войны.* Москва: Наука. С. 93.

¹⁴ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне.* С. 262.

¹⁵ Там само. С. 261.

¹⁶ Головин Н.Н. *Из истории кампании 1914 года на Русском фронте. План войны.* С. 79-80.

Невдовзі в Петербурзі, на початку 1913 р., після завершення наради начальників окружних штабів (зрештою, майбутніх головнокомандувачів фронтами армій) з питань проведення в життя проекту стратегічного розгортання 1912 р., почалася розробка нового проекту мобілізації збройних сил за розкладом «№ 20». У ньому, як запевняє А.М. Зайончковський, не було суттєвих відмінностей від попереднього (затвердженого в 1912 р.). Навпаки, новий проект був гіршою копією Плану «А» 1912 р., причому, другий варіант (План «Г») взагалі відкидався¹⁷.

Переваги нового проекту, на думку його розробників, полягали в значному скороченні термінів мобілізації армій, які мали діяти проти Німеччини та Австрії-Угорщини. Це скорочення, що описувалися генштабом у найвигіднішому вигляді, насправді додавало лише плутанини та послабляло армії першого розгортання. Так чи інакше, але 25 вересня 1913 р. верховною владою були затверджені нові стратегічні плани розгортання російських військ на випадок війни з державами Троїстого союзу¹⁸.

По відношенню до районів зосередження армій проект нічим не відрізнявся від плану 1912 р. В Бессарабії, як і раніше, зосереджувалися сили 7-ї армії для протидії гіпотетичній агресії Румунії та для захисту узбережжя Чорного моря. Слід звернути увагу, що крім того Південна (Проскурівська) група 3-ї армії була виділена в особливу 8-у армію, яка ввійшла до складу Південно-Західного фронту (протистояв Австро-Угорщині). Її підрозділи зосереджувалися впритул до північних кордонів Бессарабської губернії, а деякі з них навіть в Хотинському повіті. Командування новоствореною армією доручалося людині, яка пізніше стане легендарним полководцем Першої світової війни – О.О. Брусилову¹⁹. На додаток була проведена заміна в арміях одних корпусів іншими та зменшено їх чисельність, щоб отримати людські ресурси для формування семи другочергових дивізій резерву Верховного головнокомандування²⁰.

Найбільш очевидними супротивниками в майбутній війні, як і раніше, визнавалися Німеччина та Австро-Угорщина. При цьому, можливість вступу Румунії у війну на боці Троїстого союзу, за оцінками генштабу, дещо зменшувалася. В записці Головного Управління Генерального Штабу про ймовірні плани Троїстого союзу проти Росії, за даними на 1 березня 1914 р., вказувалося, що спільність політичних інтересів Румунського королівства з державами Троїстого союзу після Балканських війн 1912-1913 рр. значно ослабла. Досить вірогідним вважалося, що у випадку загальноєвропейської війни Румунія спочатку буде дотримуватися суворого нейтралітету, та лише пізніше, залежно від ходу військових дій, примкне до того чи іншого угруповання держав²¹.

Хоча участь Румунського королівства у військових діях не відкидалась зовсім, адже, на 16-й день від початку війни все ж таки очікувався наступ румун на Вапнярку – Жмеринку або Кишинів – Бендери з метою захоплення Бессарабії. Командуванням також розглядалась можливість сумісних дій румунських та австрійських військ. Наприклад, у випадку операції австрійців у напрямку Бресту, вони мали б оволодіти районом Дубно – Рівне та рішучими діями з Галичини стримувати війська Київського військового округу. Цій операції, на думку генштабістів, могли суттєво посприяти румуни своїм наступом з Північної Молдавії проти лівого флангу російських армій²².

Загальна чисельність військ, які могли бути виставлені Румунським королівством, розцінювалась російським командуванням у 5 корпусів, 2 кавалерійські, 11,5 піхотні та 7 резервних дивізій. Загалом, цифра сягала 220 батальйонів, 83 ескадрони та 930 гармат²³. Як бачимо, ці сили перевершували 7-у армію, котра прикривала Бессарабську губернію

¹⁷ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне*. С. 303.

¹⁸ Ростунов И.И. (1976). *Русский фронт Первой мировой войны*. Москва: Наука. С. 95.

¹⁹ Залесский К.А. (2003). *Кто был кто в Первой мировой войне*. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель». С. 91.

²⁰ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне*. С. 313.

²¹ Там само. С. 410, 411.

²² Там само. С. 413, 423.

²³ Там само. С. 304.

від Румунії (6 піхотних та 1,5 кавалерійські дивізії при 324-х гарматах). Але генштаб вважав, що румунам доведеться відтягнути частину сил для прикриття своїх південних кордонів, тому на російському фронті вони зможуть виставити не більше 3-х корпусів з відповідними резервними частинами. Районом первісного розгортання ворожих військ для німців вважалася Східна Пруссія, для австрійців – Східна Галичина, для румунів – Середня або Північна Румунія²⁴.

Після затвердження плану 1913 р. почалась його практична розробка для реалізації восени 1914 р. у вигляді мобілізаційного розкладу № 20. Але війна почалась раніше, тому часу на доробку не залишилось. Російська армія мобілізувалася за розкладом № 19. План «А» був визнаний основним, а розгортання повинно було здійснюватися суворо за вказівками 1912 р. та доданими до них бойовими розкладами з подальшим змінами²⁵.

Висновки. Отже, Бессарабській губернії російським Генеральним штабом відводилося помітне місце в військово-стратегічних реаліях майбутньої війни. З 1910 р. зазначена територія визначалась як місцевість розгортання підрозділів Одеського військового округу, що об'єднувалися в 7-у обсерваційну армію. Подальша розробка планів війни (в 1912 та 1913 рр.) дещо змінювала загальну дислокацію та розподілення російських сил уздовж західного кордону імперії. При цьому, роль 7-ї армії залишалася незмінною: прикриття лівого флангу Південно-Західного фронту, оборона бессарабського кордону, протидія гіпотетичній агресії Румунії та захист узбережжя Чорного моря.

Література:

Волковинський В.М. «Бойові дії на Українських землях у роки Першої світової війни» *Український історичний журнал*. № 4 (2004). С. 38-56;

Головин Н.Н. (1936). *Из истории кампании 1914 года на Русском фронте. План войны*. Париж: Изд. Главного правления зарубежного союза русских военных инвалидов. С. 1-294.

Данилов Ю.Н. (1924). *Россия в Мировой войне 1914-1915 гг.* Берлин: Слово. С. 1-399.

Дем'янюк О.Й. «Волинська губернія у всеросійських військово-підготовчих процесах напередодні Першої світової війни» *Військово-науковий вісник*. № 21 (2014). С. 15-26;

Зайончковский А.М. (1926). *Подготовка России к Мировой войне*. Москва: Государственное военное издательство. С. 1-440.

Залесский К.А. (2003). *Кто был кто в Первой мировой войне*. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель». С. 91.

Коленковский А.К. (1940). *Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г.* Москва: Воениздат НКО СССР. С. 1-368.

Могилевич А.А. (1940). *На путях к мировой войне 1914-1918 гг.* Москва: ОГИЗ: Государственное издательство политической литературы. 260 с.

Науменко А. «Воєнна гра старших військових начальників у Києві – первісна модель бойових дій на Південно-західному фронті у 1914 р.» *Воєнна історія середньої Наддніпрянщини. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції*. Київ. С. 295-301.

Ростунов И.И. (1976). *Русский фронт Первой мировой войны*. Москва: Наука. С. 93.

Свечин А.А. «А» или «Г», *Военное дело*. № 25 (1918). С. 10-15.

References:

Volkovynskyi V.M. «Boiovi dii na Ukrainykykh zemliakh u roky Pershoi svitovoi viiny» *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4 (2004).

²⁴ Зайончковский А.М. *Подготовка России к Мировой войне*. С. 306.

²⁵ Ростунов И.И. *Русский фронт Первой мировой войны*. С. 95

- Golovin N.N., *Iz istorii kampanii 1914 goda na Russkom fronte. Plan voynyi* (Parizh: Izd. Glavnogo pravleniya zarubezhnogo soyuza russkih voennyih invalidov, 1936).
- Danilov Yu.N. *Rossiya v Mirovoy voyne 1914-1915 gg.* (Berlin: Slovo, 1924).
- Demianiuk O.I. «Volynska huberniia u vserosiiskykh viiskovo-pidhotovchykh protsesakh naperedodni Pershoi svitovoi viiny» *Viiskovo-naukovyi visnyk*. № 21 (2014).
- Zayonchkovskiy A.M., *Podgotovka Rossii k Mirovoy voyne* (Moskva: Gosudarstvennoe voennoe izdatelstvo, 1926).
- Zalesskiy K.A. *Kto byl kto v Pervoy mirovoy voyne* (Moskva: OOO «Izdatelstvo AST»: OOO «Izdatelstvo Astrel», 2003).
- Kolenkovskiy A.K., *Manevrennyiy period pervoy mirovoy imperialisticheskoy voynyi 1914 g.* (Moskva: Voenizdat NKO SSSR, 1940).
- Mogilevich A.A., *Na putyah k mirovoy voyne 1914-1918 gg.* (Moskva: OGIZ: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury, 1940).
- Naumenko A. «Voienna hra starshykh viiskovykh nachalnykiv u Kyievi – pervisna model boiovykh dii na Pivdenno-zakhidnomu fronti u 1914 r.» *Voienna istoriia serednoi Naddniprianshchyny. Naukovyi zbirnyk. Materialy Vseukrainskoi naukovoї viiskovo-istorychnoi konferentsii*, (Kyiv, 2012).
- Rostunov I.I. *Russkiy front Pervoy mirovoy voynyi* (Moskva: Nauka, 1976).
- Svechin A.A. «A» ili «G», *Voенное дело*. # 25 (1918).

Tatarinov I. Bessarabian province in the military-strategic planning of Russia on the eve of the First World War

In the late XIX century Bessarabia, which at that time was part of the Russian Empire, became the object of foreign claims of the Romanian kingdom. The reason was the predominance in this region of the Moldavian population that Romanians considered part of their ethnic group. The situation was worsened by the support from Russia Slavic Balkan countries with which Romania was in constant confrontation. These factors contributed to the tension of the relations between Bucharest and St. Petersburg on the eve of the First World War. This situation pushed Romanians to converge with opponents of the Russian Empire. This made Romania (along with Germany and Austria- Hungary), the main potential enemy of the Russian Empire in the coming war. According to these considerations, the Russian General Staff developed plans for military campaigns. Each of the front-line regions was given a special role in the strategic deployment. One of these was the Bessarabia Governorate. Proximity to the Romanian border and the presence of landlocked led to certain measures of concentration of military formations in this area compared to other provinces of the empire. June 26, 1910 the Emperor signed the "Tasks for the commanders of the troops in case of war with the states of the Triple Alliance", which were made in accordance with the mobilization schedule 1910. In this document 7th Army, formed of the Odessa Military District troops, was located in Bessarabia. Its task was to cover the left flank of the Russian troops on the western border, the defense of the Bessarabian border, opposition to the Romanian hypothetical aggression and defense of the Black Sea. In comparison with other armies that unfolded along the western border, 7th Army in Bessarabia was the least numerous. This was because in the plans of the Russian General Staff it was given the her secondary role addition, the Russian generals rightly considered Romanian army as much weaker than the Austro- Hungarian and, especially German one. Further development of the war plans (in 1912 and 1913) changed slightly the overall deployment and distribution of the Russian forces along the western border of the empire. Thus, the role of the 7th Army remained unchanged.

Key words: *Russian General Staff; Bessarabia, Odessa Military District, Romanian kingdom mobilization plan.*